

Anneke van Baalen & Marijke Ekelschot

Vrouwenbeweging en fascisme*

In de tijd dat we met het stuk over Adrienne Rich bezig waren, zagen we de film Donna van Yvonne Scholten. En we hoorden Joyce Lussu op die film vertellen dat grote delen van de Italiaanse vrouwenbeweging zich in de twintiger jaren soepel achter Mussolini geschaard hadden. Geschrokken stelden we vast dat we eigenlijk niets afwisten van de afloop van de eerste golf, behalve dan dat 'het na de kiesrechtstrijd allemaal afgelopen was'. We wisten wel dat een groot deel van de middenklassevrouwenbeweging zich entoesiast op de opvoeding van 'arbeidersvrouwen' tot goede moeders en huisvrouwen had gestort (zie *Geschiedenis van de vrouwentoekomst* hoofdstuk I), maar dat het zo erg was geweest had niemand ons ooit verteld. Noch bij Posthumus c.s. in *'Van moeder op dochter'*, noch in *'Vrouwen vooruit'* vind je iets over mogelijk fascistiese ontwikkelingen in de vrouwenbeweging. Zoeken dus: hoe zat dat in Nederland? En we stuitten op het encyclopedies werk *'De vrouw en en het vrouwenvraagstuk'*, onder redactie van Clara Wichmann en het echtpaar Werker-Beaujon, uit 1914 en 1918. 'Deze encyclopaedie, toentertijd een daad van betekenis, droeg veel bij tot verbetering van inzicht omtrent de verhouding van de vrouw en de maatschappij. Nog steeds is het een nuttig naslagwerk voor eenieder die zich histories van een bepaald onderdeel van het vrouwenvraagstuk op de hoogte wil stellen.' (Posthumus 143-144) Nou, dat wilden we dus. Op pagina 2 van de inleiding begon het: *'De raseigenschappen worden aldus vererfd zóó, dat een druppel Indianen- of Negerbloed in Arischen stam door geslachten heen merkbaar blijft, onverschillig of het van vaderlijke dan wel van moederlijke zijde kwam. Hoe sterk weet zich niet het Semitische type in een niet-Semitische familie te herhalen met de ras-orginaliteit, aan dezen semitischen stam eigen?'*

En op pagina 3: *'Zoude het bijv. natuurwetenschappelijk niet zeer wel aannemelijk zijn, dat een ras, stam of familie, waarin èn bij mannen èn bij vrouwen hetzij de manlijke eigenschappen, hetzij de vrouwelijke eigenschappen, zoodanig overwegend waren geworden, dat de andere sexe-eigenschappen in waarde waren te loor gegaan, schoon zij uiterlijk nog functioneerden, - zou het niet mogelijk zijn, dat bij zodanig ras, zoodanigen stam of familie eene seniliteit, die tot uitsterving moest lijden, kon zijn ingetreden?'*

En op pagina 5: *'Indien differentiatie tusschen de sexen aanwezig is, dan is dit vrouwenvraagstuk gelegen in den invloed dien de cumulatie der vrouwelijke eigenschappen op ras, stam, volk, familie oefent, zoodat wellicht het vraagstuk der toekomst is: door te dringen in de eigenschappen en wetten, die beheerschen de vererving der vrouwelijke, en misschien ook die der manlijke eigenschappen. Immers zoolang niet deze kernvraag wordt gesteld en opgelost, zal het onmogelijk zijn, anders dan uiterlijk door te dringen in het vraagstuk der volkskracht, der rassuperioriteit of -inferioriteit en der familie-seniliteit.'*

In beide delen van deze 'encyclopedie' kan je stukken vinden die duidelijk maken dat het vrouwenvraagstuk een vraagstuk is naar 'de kracht van de familie, stam, volk en ras' en dat ter versterking van die kracht het moederlijke wezen van de vrouw zich moet ontplooiën. Mevrouw Wijnaendts Francken-Dyserinck schrijft bv. een uitgewerkt plan voor de sociale dienstplicht van meisjes; bij voorkeur wil zij meisjes in hygiënische barakken ondergebracht zien, waar zij onder strenge tucht hun natuurlijke aard leren te ontplooiën ter 'Verhooging van de Volkskracht' (dl. 1, 664 vlgg.)

De geheel eigen aard van de vrouw krijgt haar 'wetenschappelijke grondslagen' in de artikelen van Dr. Martha Ulrich en prof. dr. C. Winkler, waarin je zowel de kriminele neigingen

---

* Verschenen in *Feminist 3*, 1982 De Bonte Was. Zie ook: Marijke Ekelschot, *Darwinisme: racisme en seksisme als wetenschap.*, Amsterdam 1985

tijdens de menstruatie kunt tegenkomen, als de vaststelling dat de hele fysiologie en anatomie van de vrouw op het baren en zogen gemaakt is. Ook dat de vrouwelijke hersenen minder zijn dan de manlijke en dat we in de 'gyrus frontalis medius' de grondslagen van de emotionele psyche bij de vrouw kunnen vinden; en in een ander 'gyrus' de psychomotorische superioriteit bij de man.

Een nuttig naslagwerk, inderdaad, maar dan om in na te speuren hoe *anti-feministies*, anti-semities, racisties en nationalisties grote delen van de burgerlijke vrouwenbeweging waren. (Als je Posthumus c.s. leest als beschrijving van de *anti-feministische* vrouwenbeweging in Nederland, blijken al die stukken die je vroeger als 'gezeur' oversloeg, op zoek naar feministiese informatie, opeens van haar boek een 'nuttig naslagwerk' te maken.)

Het grootste deel van de burgerlijke vrouwenbeweging in Duitsland verenigd in de BDF, Bund Deutscher Frauenvereine - was kort voor de *eerste* wereldoorlog al racisties en profascisties, en is dat ook gebleven tot en met de onderhandelingen met de NDSAP van Hitler of ze vrouwen wel als gelijken wilden behandelen i.v.m. een te geven stemadvies aan de leden. Vanaf 1910 werden de radikaal-feministen met alle kracht door de BDF bestreden (Om iedere illusie te vermijden: de Duitse arbeidersbeweging - vakbonden en SDAP - was in die tijd militaristies en werd steeds anti-feministieser. Evenals hun Nederlandse broeders vonden de Duitse arbeiders dat vrouwen bij huis, haard en kinderen hoorden. En een heleboel vrouwen uit de arbeidersbeweging vonden dat ook. Denk maar aan 'onze eigen' Henriëtte Roland Holst met haar 'Moederdieren')

Opvallend is de absolute *vanzelfsprekendheid* waarmee in 'De vrouw en het vrouwenvraagstuk' over rassen, natuur, geaardheid en superioriteit geschreven wordt. Die *vanzelfsprekendheid* kon niets anders betekenen dan dat die onderwerpen 'het gesprek van de dag' waren, voor heel wat mensen. De verzamelnaam voor datgene wat 'het gesprek van de dag' was is 'Sociaal Darwinisme'; een toepassing van de evolutieleer van Darwin op de organisatie van menselijke samenlevingen, met als belangrijkste woordvoerder en schrijver de Duitser E. Haeckel, een zoöloog. Sociaal-demokraten, liberalen, konservatieven, vanuit allerlei politieke stromingen is entoesiast geprobeerd om met de leer van 'the survival of the fittest' (een term die door de filosoof Spencer aan een deel van Darwins theorie gekoppeld is) nationale en internationale spanningen te verklaren, en richtlijnen voor de toekomst te ontwikkelen. Met 'de natuurwet' als legitimatie werd geproklameerd dat 'het blanke ras beter, hoger ontwikkeld was dan het rode, zwarte of gele ras'; dat blanken terecht de zwarten eronder hielden omdat dat gehoorzamen aan 'de natuurwetten' was. Dat - omdat in de evolutieleer voortplanting en erfelijkheid centraal staan - vrouwen als belangrijkste taak hadden hun leven te konsentrereren rond hun barings- en opvoedingsfunctie, ter verbetering van het ras. En dat het het allermooiste zou zijn als de 'beste' mannen zoveel mogelijk nakomelingen zouden verwekken en als 'slechte' mannen en vrouwen van de voortplanting buitengesloten zouden worden en een eventueel 'ongelukje' gedood zou worden. De mens was immers natuur en moest zich aan de natuurwetten houden. Ook oorlogen waren een 'natuurlijke' vorm van de strijd om het bestaan, en degenen die de oorlog verloren waren gewoon de zwaksten, dus op natuurlijke wijze voorbestemd ten onder te gaan.

Voor eens en voor altijd moeten we af van het idee dat Hitler ergens in de twintigerjaren zijn rassenleer zelf verzonnen heeft; zelfs zijn plan om de Joden uit te roeien en de 'legitimatie' die hij daarvoor aanvoerde - dat Joden zich op onnatuurlijke wijze, namelijk doordat ze altijd onderdrukt en vervolgd geweest waren, tot superioriteit dus inferioriteit ontwikkeld hadden - was al tientallen jaren in allerlei kringen populair. Hitlers 'politieke biologie' (een term die hij zelf hanteerde) die inhield dat de Germaanse rassuperioriteit zich overal levensruimte moest kunnen verschaffen, bestond al minstens dertig jaar in de hoofden van talloze west-Europese burgers.

Het 'Wij hebben het niet geweten', het kollektieve stilzwijgen is veel groter geweest dan wij ooit gedacht hebben. Het stilzwijgen van na de Tweede Wereldoorlog heeft echter nog gevaarlijker implicaties dan wij in de zestiger en zeventiger jaren konden vermoeden. Steeds meer blijkt nu dat ideologieën over de superioriteit van de man, en dan vooral van de blanke

man, over de inferioriteit van vrouwen, van niet-blanken, van joden, niet alleen ongewijzigd zijn blijven bestaan, maar dat de afgelopen tientallen jaren allerlei wetenschappers op zoek gebleven zijn naar de 'biologische grondslagen' van die vermeende superioriteit/inferioriteit. Het 'sociaal darwinisme' is nooit via iets als een brede maatschappelijke discussie voor 100 % verworpen; dus kan het nu, gedragen door de economische crisis waarin de westerse wereld zich bevindt, gewoon weer aan de oppervlakte verschijnen.

En waar zou het nu anders opbloeien dan in de Verenigde Staten – op zoek naar hun 'levensruimte'. Het heet nu alleen geen sociaal darwinisme maar 'sociobiologie'; een 'wetenschap' die zich bezig wil houden met het opsporen van de 'genetische grondslagen van sociaal gedrag' en zo wil proberen de sociale wetenschappen te biologiseren. Mensen zijn gewoon dieren - zeggen de sociobiologen - en worden dus gewoon via hun genetisch materiaal geprogrammeerd, net zoals mieren en waterhoentjes. In de genen - aldus Amerika's populairste sociobioloog E.O. Wilson - ligt de ontstaansgeschiedenis van de mens vast, inclusief de dominantie van mannen en de kinderverzorging van vrouwen, inclusief de strijd van mannen onderling om 'toegang tot de vrouwen' en inclusief - zo mogelijk - de overwinning van de 'beste' mannen. Bij mannen op de belangrijkste maatschappelijke plaatsen kan volgens sociobiologen het 'Social upward mobility gen' aangetroffen worden. En er zijn er ook die zich afvragen of kleurlingen misschien toch niet 'genetisch' tot inferioriteit geprogrammeerd zijn. Dat de basis van dit alles is dat het streven van vrouwen naar maatschappelijke gelijkheid met mannen door haar eigen genetisch materiaal tot onmogelijkheid bestempeld wordt is duidelijk; haar genetisch materiaal is immers afgestemd op het 'langdurig verzorgen van kinderen' plus dat vrouwen tot passiviteit geprogrammeerd zijn omdat ze maar 400 eieren in haar leven produceren, tegenover die miljoenen zaadcellen van mannen!

Het wordt allemaal nog een beetje voorzichtiger geformuleerd dan in de periode tot 1940, maar het staat er allemaal wel.

Bitter stelt Alice Schwartz, in Emma, juni 1981, vast dat delen van de Duitse pers zo entoesiast reageren op de sociobiologie. In Nederland hebben in de Volkskrant, Vrij Nederland en in De Nieuwe Linie besprekingen gestaan die uiteindelijk erop neerkomen dat wetenschappers niet gecensureerd mogen worden en dat ze vrij gelaten moeten worden om te veronderstellen wat zij willen en daarover te publiceren wat zij willen.

Zo'n eeuw geleden is de 'wetenschappelijke' beweging ter biologische legitimatie van uitbuiting en overheersing van vrouwen door mannen en van gekleurde mannen door witte mannen gestart. Rond de Tweede Wereldoorlog is het even stil geweest - maar nu zitten we er weer midden in.

Wij hopen dat vrouwen op hun scholen en op hun werk uitzoeken wat daar aan sociobiologie gedoed en onderzocht wordt, en dat zij in grote groepen daar alle vormen van acties tegen gaan ondernemen. Misschien dat de Leidse vrouwen het voortouw kunnen nemen, door het instituut van Buikhuisen met de grond gelijk te maken.

literatuur

Evelyn Reed, *Sexism and science*, New York/Toronto, 1978 (hierin een uitstekende kritiek op E.O. Wilson).

D. Gasman, *The scientific origins of National Socialism*, London/New York, 1971.

De vrouw, de vrouwenbeweging en het vrouwenvraagstuk, onder redactie van Mr C.M. Werker-Beaujon, Mr Clara Wichmann en Mr W.H.M. Werker. 2 dln. Elsevier 1914-1918

Van moeder op dochter, door W.H. Posthumus van der Goot e.a. (1948) Sun reprint 1977

R.J. Evans, *The feminist movement in Germany 1894-1933*. Sage London 1976

E.O. Wilson Sociobiology, *The new synthesis*. Cambridge, Massachusetts, and London, England 1974. Harvard press

Darwin, a Norton critical edition, ed. by Ph. Appleman, New York 1979